

KÜLTÜRÜMÜZDE MUSKA

TÜRK KÜLTÜRÜ TARİHİNDE MUSKA VE BÜYÜ KÖK ARAŞTIRMASI

Ferhat Cavadi

İlk iskiletler , düşünce sahibi olan (Homo Sapiens) insandan , 30.000 yıl İÖ-ye aittir. Bu insana (Cro-Magnon) kromaniyon insanı deyilir. Ele bu zamandan insan oğlu büyü ile tanış olub ve ilk olarak ölümlerini basdırarken , bir-sıra büyü törenleriyle ölüsünü gömütmeğe başlar , buna göre ki o ölüünün , ölümünden sonra başlanan hayatını onun için hazırlamış olsun.¹ Eski taş dövründe türk soylu halkların büyü işleriyle ilgili , büyücüler (Gam-Şamanlar) bu konuda çalışmışlar. Şamanlar özlelerini hayvan kıyafetine salarak , bir-sıra büyü rekslere ve oyunlara başlarmışlar. Şamanların esas çalışmaları , ovçuluk töreninin bir kısmı gibi sayılmış , hayvanı ovlamaktan önce yakalamak ve ya bu ovlanmış ve öldürülmüş hayvanların ruhlarına okşamak ve iltifat göstermek idi. Zubin ve süngü ile yaralanmış hayvanların ve ya hamile(gebe) hayvanların resmini mağaranın duvarlarında resm etmek , ov ve ovçuluk büyüünün bir kısmı gibi sayılmış , bu amaçla ki gelecekteki ovçuluklarında , bol ovları olmuş olsun. Belekile büyücü (şaman) yüzüne maska vurarak , rekse ve oyuna başlarmış ve hemen oynayan şaman ya büyücü taş dövrü (ovçuluk dövrü) insanların ilk tanrısı gibi sayıla biler ve onu Fransalı araştırmacı “Hayvanlar Tanrısı” adlandırır. ² Ama Romaniyal ünlü ve görkemli dinler tarihçisi , şarkşunas , etnograf , mifolog “Mircea Eliade” bakışını böyle açıklıyor ve yazıyor ki “Şaman`ın (Gaman`ın) hayvanların herekatını ve seslerini yamsılaması , hayvan kılığında ve kıyafetinde olan yardımcı ruhları , kendi kontroluna geçirtmekdir. Şaman (Qaman) bu işe ve amaca ulaşmak için , kendisini hayvan kılığına ve kıyafetine çıkartıyor ve bu iş için hayvanın mükavvasını ve maskasını yüzüne takıyor. Bu iş ile o kendisini hayvani ve hayvansel ruhuna çıkartıyor “konuşur” ve şarkı (ır) okuyur(ırlayır) ve ya uçuyor. Hayvan ya hayvansel dili , şamanın tekce gizli dili ya ruhsal dilisinin bir növüdür. Yardımcı ruhun hayvan kılığında çıkması ve görseelliği ve gizemli dili yle şu ruhla konuşmak ve ya hayvan ruhunun hareketler , oyunlar , reksler ve maskalarla Şaman terefinden nümayış etdirmesi , şunu bize bildirib – çatdırmak isteyir ki Şaman ,insani şeraitini ve keyfiyetini terk ede biler ve kısa olarak yani kendi isteğile öle biler. En eski zamanlardan böyle düşünülürmüş ki hayvanların hepsi , ruhu başka dünyaya yöneldib sürekleye biler ve ya hayvanlar , ölen kişinin yeni forması ve kılığıdır. Hayvan dış (ma`vera) aleminin insan ruhu`yla ilişgisinin ve bağlılığının belgesidir.” ³ Skoçiyalı sosiyolojist J.G.Frazer (1854-1941) öz tedkikat ve araştırmalarında , dinleri “insan tanıma” esasında , deneyibti. Onun şah eseri “Altun Dal”ın ba`zi ciltleri bu insan tanıma bakışının çerçevesine ve keyfiyetine delalet edir. Frazer böyle düşünür ki ekinçilik heyatı insanın dini ideolojijasına ve dini şuarlarının emel etmesine te`sir gösterir ve bu te`siri de ekdiyi tahılın yıllık ölüb-dirilme dövrüne bağlayıb ve sonuclandırır. Çiftci görürdü ki tahıl ve ekdiyi ekin ve tarla yazda dirilib ve kışda ölüir. Frazer , Hegelin nezeriyesine ta`be olarak , bele kanaete geldi ki beşer heyatında ilk yaranan günden beri , din dövründen(Age of Religion) önce , ilk olarak “büyü dövrünü “(Age of Magic) yaşayıb

ve keçirtirib ve bu beşer ilk olarak onun peşinde ve ardındaydı ki büyü törenleriyle , dünya kainatının gizli kuvvelerinin arkasına girmiş ola , amma sonra çalışıb onlara dua , tapınak ve kurbanlıklar keserek , onların iyiliğini , marhemetini , tokunmamazlığını kazanmış olalar ۴ . Bununla böyle sonuca tuş gelirik ki insan oğlunun ilk din ve inancı taş dövründe , büyü ve büyücülükle başlanıyor. Taş dövrü insanın temeli esas bu üç mövzuiymiş : doğum , ölüm ve yemek-azuka hazırlamak iymiş. Taş devrinin ovçu insanı, böyle inanırdı ki büyü araçlarının yardımıyla beden ve ten gücünü artırıp ve güçlendire biler ve ovçuluk heyatında başarılı ola biler. Mağaralardaki resimler bu büyü araçlarını göstermekdedir. Demek bu mağaradaki resimler , ilk dinin ve inancın alametleri sayılır ve bu din ve inanç büyü ile yoğrulmuştur. Bu mağaralardan örneğin üç kardeş adlı mağara, Fransanın Ariege vilayetinde ve Lasko (Lascaux) mağarası Fransanın güney batısında yerleşen dordoni vilayetidir. ۵

ilk büyücüler ,ilk tanrılar

Fransanın Trova- Frer (Trois-Freres) Arij(Ariege) bölgesinde yerleşmiş ve Roc (şarente bölgesinde yerleşmiş) mağaralarındaki resimler eski taş dövrünün ovçuluk ve nesil artırımı ,büyü ve ovsununa ayıttır ve mifik , mit hayvanları gösterir , belkem de hakiki , gerçek hayvanları bu resimlerde gösterir ki bir az-çok, formaları deyişilib. Çünkü aynı hayvanların öz gerçek resmini çekmiş olsaydılar , o hayvanların kin ve düşmançılığını insan aleyhine kaldırmış olardı . Bu resimlerdeki şekiller ve heykelcikler , zahirde reks ve oyun etmektedirler ve etnografların anlayışlarına göre , mümkündür , kıyafet ve kılıkları deyişilmiş büyücüler ve sehirciler olmuş olalar. Bu esasta bir başka resm bir başka mağaranın duvarında (Trois-Freres) kazılıb ve resm olunub. Bu resimde öküz ya buğa kulaklı , keyik buynuzlu ve at kuyruklu bir sakkallı erkek kişi ve üç kişi keçi başlı Fransanın Tijasında Dordon etrafında yerleşmiş Mege mağarasında kazılıb . Bunları Tanrıya büyücü sanmak olar ve ele görünür Fransanın Lamadleninde kazılmış peyker , maska takmış bir büyücüdür ve hemen Lamadlende bir kadın peykeri de resm olunub ve böyle belli olur ki cinsiyetinden (erkek-dişiliyinden) asılı olmayarak , eski taş dövründe her iki cinsiyetden ya ni hem erkek , hem diş büyücüler varıymış.

Şu iki cinsden (erkek ve diş) yapılmış resimleri bir-birinden farklı tanrı saymış olsak , bu sonuca ermiş oluruk ki bu deyişilmiş büyücülük kıyafet ve görünüş , böyle tanrılara inam yaranmakda , yararlı olmuşlar. Büyücünün gücü ve kudreti , onun kıyafet ve görnüşünün deyişme keyfiyetinden asılıydı. Ovsuncunun ve büyücünün , büyü gücü ve kudreti ve onun görünüşü veziiyetile , doğal olarak , bir-birisiyle tam bağlı ve ilişkideymiş. Büyücünün insan ve hayvan rolü , aynı zamanda , doğal olarak insanların düşüncesinde bir-sıra tanrıların yaranmasına səbəp oldu. Böyle tanrıda bu güçlerin sahibi ve iyesi oldu ve büyücü de öz büyücülük işlerinde bir hedde kadar tanrının tecessümü ve belgesi sayılır. Bu mağaralardaki resimlerdeki peykerler tanrıların ola ve ya büyücülerin resmi olmuş ola , o eski taş dövrü insanların dinsel inanclarının belgesi ve kanıtıdır.6 Eski taş dövründe insan türlü-türlü büyülere ve ovsunlara sığınmış , o sıradan yamsıma büyüü , hayvanların ve bitgilerin nesil ve soy artımı , bolluk büyüü , hayvanların resmlerinde ten üzvlerini kırmak ve yaralamak büyüü ve aynı halda öz düşmanlarının ovsunlamak ve yararsız hale getirmek için , harb ve savaş büyüü , aşk ve sevgi

büyüsü. Eski taş dövründe , insan yiyecek azukasını , ov ve ovlamakdan elde edirmiş ve büyüünün rolu , ov ve ovlamak işini başarıyla garant etme sayılmış. Burada yamsılama büyüünden ve hayvan kıyafetine girme ile bu büyü, yerine yetirilirmiş. Aynı halda başka bir büyüden de yararlanıyormuşlar ve bu büyü tedavi için iymiş . Bu büyüde hayvanın ya canlının resmi ve heykeli üzerinde her ne yapılmış , sanki hemen hayvan ya canlının hakiki teninde ve teninin üzerinde yapmışlar gibi , te'sir edirmiş. Bir çok resmler ve gilden yapılmış heykelcikler , Fransanın Hat-Garun bölgesindeki Montspan mağarasından kırık ve deşilmiş halde bulunur ki o dövrün adamları bu işle böyle sanıyordular ki hakiki ve real hayvanları ve canlıları , yaralıyormuşlar.⁷ Büyü , ovsun ve muskanın kökü ilkin şamanizm ya Gamanisme çatıyor. Şamanizm helsenin eski fennlerinden birisi ve aynı halda ürfan , büyücülük ve din'in anlamını taşıyan bir söz ve termindir. Şamanlar ilkin insan kitlelerinde bir sıra özel insanlarıymışlar ki dini ve büyü guvve ve güçlerine malik idiler.⁸ Her bir Şaman şüphesiz bir büyücü ve tebib`iymiş . o bütün tıbb dokturları gibi hastaları tedavi edirmiş ve büyücüler gibi büyücülük de edermiş ve bunlardan başka o ruhları yeraltı dünyaya yönelden`iymiş ve yeri geldikde Moğ (kahin) , arif ve şair de olurdu. O insan ruhlarının koruyucusu ve uzmanı sayılmış. Şamanizm sibibiri ve orta asya'ya ayit bir dini ve inançsel oluşumdur. Şamanlara türk halkları altayca “Gam” , “kam” ve moğolca “kami” deyibler. Şaman ya Gam , halsenin büyük ustadı ve uzmanı sayılmış. ⁹

Büyü , cadı ve sehr eski Mezopotamiya yaşam ve hayatının tabii ve normal bir kısmı sayılmış. O dünyada ki her kimse bir növ doğa üstü devlerin(demons) ve insan sehirbazların hede-korkusundayımı , ve tabular (taboos) ve and içmeler onu öz çevresine almışdı ve fala bakanlar geçmiş , hali ve geleceyi zincir gibi bir-birine bağlayırdı , zararsız büyü –cadı araçlarından yararlanmak , dinçlik ve sağlamlığı yaratmak için , sıradan bir iş sayılırdı . Bununla bu sehir ve ovsun (çirkin ve zararlı büyü) sosyal taessüratına göre , bir şeytani ve zarar verici iş sayılmış. Büyü ve cadı-cembelden aşağıda sayılan makamlarda yararlanırdı : Devleri kovmak ve onları zararsızleştirme ve onlara zafer çalmak , özel suç sayılan amellerin ta'sirlerini batil etmek (özellikle sosyal suçlar hakkında) , öngörülü hadiseler , olaylar ve belaların te'sirini yararsız hala salmak , cinsel gücün artırılması , bir maşuk ve sevgilinin sevgisini ve iltifatını maşukuna yöneldip ve ardıcılığa yöneltmek , düşman ve zarar veren büyücüler , sehirbazlar ve ovsuncuların kötülüklerini yarasız hala salmak ve ...

Genellikle muskada çekilen işaretler ve yazılar ve çizgiler , hemen sehirli ve büyü çizgiler ve yazılardı ki önce yukarıda saydıklarımız kara kuvveler ve güçler ve kara devleri kaçirtma ve yenilmeğe uğratma ve onların kara kuvvelerini ve güçlerini yararsız hale salmak için , işaretler ve çizgilerdir. Bu ameller bir sıra özel dünya görüşleri esasında olunurdu. Örneğin bir grup devler türlü-türlü şeraretler ve zararlar ve hastalıkların törenmesine sebep olurdular ki insan istemeden tabulara katlanmasın ve bir sıra suçlu amellere el atsın ve suç işletsin . Başka insanlar da sehr-cadı ve büyü işletmeğe kadiriymişler ve öngörülü cadı ve büyülerle , kara dev ve kara kuvvelerin gelecekteki zarar ve ziyanlarını yararsız edeler. Açık ve aydındır ki sehir, cadı , büyü ve muska , hekimlik (medikal) ve öngörü ve kayb demekle sık bağılıymış ve gah onları bir-birinden ayirt etme , en çetin işdir. Hekimçilik (medikal) ilmi , cerrahlık , ot ve

bitgilerle derman ve tedavi eski zamanlarda varıymış ve bununla sehir , cadı ve muska da (bu sebebe göre ki hastalıklar ve marazların çokunu devler ve kara kuvveler yaratır) bitgilerden öz alma , marhem , imale , toktacıcı yağlarla yanaşı işlenilirdi. Bu ameller “aşipu” adını taşıyan adamın elile olunurdu. O zaman “asu” adlanan bir profsiyonel adam da hekimçilik ve tibabet edermiş. Kaybden ve gelecekden deme ve öngörülük etme işini de bir öngörücü ya kaybden deyen , görermiş , ama kötü falların şerrini ve kötülüüünü daf etmek için “aşipu”nun olmağı zaruri ve vacib sayılırmış. Çok ehtimal ki “aşipu” kahin ve din hadimliyin bir bölmesi gibi , ma`bed ya tapınacağa bağı olan bir bölümiymiş. Muska ,sehr ve cadı Babil uygarlığı dövründe en yüksek dövrünü yaşamadaidi. Babilliler , sümer, Akad , İlam ve hürri dillerinde olan ovsun ve tılsımleri ki gah karmakarşık ve dolaşık ve herden de çok az olurdu ki mükemmel formada olsun , vird ve anlaşılmaz sözleri muska formasında yazıp , hastanın boynundan asarmışlar ve gah muskanı evin duvarından da asarmışlar. Şemseddin Sami büyüü alaminida yazıyor : Büyüü sözü Bükü sözünden alınmadır. “Bükü” : 1- bükme , bağlama , ukde , düğün 2- sehir , ovsun , büyüü . ve sonra yazıyor :Bükü yapmak = sehir yapmak / Büyüü bozan= sehiri iptal etmek 10 /Büyücü = sehirbaz , arpağcı 11Her hastalğın özüne özel formada ve deyimde , vird ve duası variydi ki cadıçı (ovsuncu) ya hasta onları dile getirirmiş ve okurmuş. Cadıçılar ve ovsuncular , türlü-türlü vird ve duaları bilirmişler ve bunların en önemlilerini seçib boyundan asarmışlar. Onlar bir-sıra heykeller de , şeytan ve kara kuvveleri kovmak ve def etmek için , düzeldermişler. En eski ovsun ve muska yazısı ki bize çatıp , İÖ 2400 yıla ayitdir. Bu ovsunların bir sırası yılan ve akrep çalınmasından korunma , çocuğun doğulmasına yardım içindir ve bunlar bunu gösterir ki en eski dövrlerden (Babillilerden çok önceden) , cadı , tılsım , ovsun ve muska varıymış ve öz ardıcıl yolunu devam etmekdeymiş. Bellidir ki tılsımlar teker-teker sümerlerle bağıdır ve her bir tılsım özüne özel sorumluluğu varıymış ve her biri , bir dev ya kara kuvveni yararsız hale getirme içiniymiş. Belelikle böyle elde olunur ki cadı , muska ve ovsun edebiyatı en eski dövrlerden şifahi olarak , sonraki devrlere ve halklara çatıp ve sonra hett ve yazı çıkandan sonra mektublaşmışdı. “Jermi Black” VE “Antoni Green” yazırlar ki o devrde 4 türlü ovsunları ayirt etmek olar : Birinci kısım o ovsunlar ki sahir(sehirci) ya ovsuncu bir-başa , yüz-yüze sehirli sözleri , devlere(demonlara) deyib ve okurlar. Bu halda sahir özünü azarsız ve zararsız büyüülerle bağı olan tanrıların helefı ve elçisi gibi devlere tanıtıdırır. Bu türlü ovsunlar bu sözlerle bitir : “And olsun göğö”, “And olsun yer-altı dünyaye” . İkinci grup ovsunlar , devler elile çarpılmış ve meftun olanlar içindir. Başlanışda devleri vasf edib tarifleyib sonra onları kovub def edir.

Üçüncü türlü ovsunda devleri ve onların gördükleri işleri vasf ve ta`rif ederek , başlanır. Ve dördüncü türlü ovsun da devleri ya azarsız ve zararsız büyüü tanrılarını hitab etmeden , ovsun ve büyüü töreninde muskalarda işlenen şeylerin tapınması önde durur. Şu büyüü ve ovsun araçları ve şeyleri , sehici ve büyüücü terefinden ovsunlansa , o zaman büyüü ve ovsun işinde çok yararlı ve te`sir edici ola biler. Bu cadı ve ovsun araçları çok a`di ve sıradan biri eşyadır. Misal için : ocak , mankal (içinde od yanarak) , soğan , hurma lifleri ve salkımları , hasir , bir yumak yün , keçi kürkü , kırmızıya boyanmış yün , un, ma`bed ve tapınağın incir ağağının salkımları , kamışlar(sazlar) ,tuz , sidr ya dağ servi ağağları , arumatik ağağ

En mükemmel ve mürekkebbü büyü arşivi ve toplumları Babilde varıymış ve onların mazmunu ve özleri de şimdiye kadar kalmaktadır ve “şurpu” (yakmak) adlanırdı. Bu büyü (şurpu) o zaman olunurdu ki sehirciye müraciet eden bilmiyor ki hansı suç ya kaflete göre , tanrılara ehanet edib ve dünyanın düzenini pozubdur . Hasta ızdıraplı , uykusuz ve güçsüz halde sehirciye müraciet edirdi. Sehirci ya büyücü bu büyü ve sehr prosesinde(törenlerde) tüm suçları ad sayır . Yandırıp yakma bu törenin bir kısmıdır ki hasta bir soğanı kapuğunu soyarak oda(ateşe) atıyor ve bir de hurma meyvesini onun liflerinden koparıp odun içine atıyor ve bu sürede o gereken ovsun ve büyüleri okuyur. Sonda sehirci ya büyücü odu ve aynı halde suçları söndürür. Ama Akad ovsun ve büyü törenlerinin hakiki özeyi ve iç yüzü tam başkadır. Şu akad ovsun törenlerine “Namburbu” deyilirmiş ve bununla fal açmalarla (kayb deyenlerin dediğile) belirlenen gelecekteki şerrlerden korunulurdu ya onları def edirdiler. “Namburbu” beş kanun ve yasadan ibaret törenleriydi. İlk olarak hastanın çevresine bir daire çizerek onu dış dünyasından ayırmaktır ve şu daireye , büyü dairesi deyirmişler , sonra hastayı yuyundurup yıkandırıp temizlemişler ve tapınağın incir ağacından da onu kutsal ve yıkamak ve buhurlamak , buhur vermek için de yararlanırmışlar. Ve sonra bir keçini kurban kesermişler ve bir mis ya pakırdan yapılmış çangı seslendirib ve davula çalarmışlar. Ondan sonra yenilir yemeklerden ve misklerden, tanrılara ve tanrı ırmağına , peşkeş olunardı. Bu törenin esas önemli bölümleri , şerri ve kötülüğü def etmektir. Bunun için özel muskalar yazılıb bükülüb ki hasta gerekidir onu yerine yetirmek için , çaba göstere . Mesela bir boyunbağını 7 gün boynundan asmalıdır ya sarımsak yemekden imtina etmektir. Bal mumundan , hamurdan , kır ya çamurdan ve saksıdan heykelcikler yapmak ve onları oda atıp yandırmak ve eritmektir. Büyüleri ve ovsunları gece tanrılarına , yıldızlara , Gibile , od tanrısına , ya başka tanrılara hitab i`mal edirdiler.Büyücülerin şu gördüyü karmakarışık emelleri (işleri) varlı ve zenginlere olurmuş. Çünkü inanılır deyil ki büyücüler bacarıklıklarını ve vaktlerini pulsuz ve bedava birisi için harcamış olalar. Büyücülerin semavi falları özel olarak şah ya sultan içiniymiş. Örneğin ay tutulmadan gele bilen şerrleri ve kötülükleri def etmek için görülen büyü emelleri ve işleri. Ülkenin bütün sosyal sınıflar ve bölmeleri , büyü işleri ve törenleri ve inanclarını , normal ve doğal sayıp , onları kabul edirmişler.¹²

Büyü ve ovsun emellerinde ve törenlerinde işlenen araçlardan birisi de beş perli (küşeli) möhürdür. Beş perli möhür : beş perin çeşitli türleri , büyücüler tarafından işlenilirdi ki onların güç ve kudretini emel etdirir. Sevgi , aşk ve cinleri def etme beş perleri de o sıradandır. Büyü kitaplarında , beş per ya beş köşe , büyü möhürüne deyilir ki bir keçi derisine resm olurmuş ve ya pahalı metallara(altın ya kümüş) üzerinde kazılırmış. Üç bucak, dört bucak , beş per(köşe) , altı per möhürün dairesi içinde resm olurmuş. İbri herflerle , latin sözleri bu hendese şeklilin üzerinde resm olurmuş. Beş perli möhür , deprem , aşk ve ölüme sebep ola biler ve türle-türlü şehir ve büyüleri yarada biler. Beş köşeli möhür , gizli güçlerin belgesiymiş ve o güçleri öz kendi ihtiyarına alıp ve onları harekete getirirmiş.¹³Türk soylu halklar içinde büyücüler (Şamanlar /Gamanlar) büyü ayin ve törenlerini “ok” ve “yay”la da geçirermişler . Ok`un kutsallığına inan türk dilli halkların , o sıradan Azerbaycan halkının soy kökünde duranların mifolojiyasında , başlıca inan`ıydı. Şamanlar/Gamanlar uzun yüz yıllıklar boyu ok ve yay`la ayin ve törenlerini

keçirermişler. L.P. Putapov yazır ki eski Gam/Şamanlar büyü oyunları(reksleri) Davul ve yay-ok`la keçirermişler. **14** Büyücüler (Gamlar/Şamanlar) insanların duşmanlarını ve kötü ruhları , ok`la kovup – uzaklaştırp ya mahv edermişler.**15** Ok ve yay`la ayin ve tören keçirmenin ve onun kötüyü kovmasının başlıca sebebi o`yidi ki ok güneşin , onun şuasının ve yay ise göğün (gök kübbesinin) belgesi`ymiş.**16** Altay türklerinin şemen (şaman) törenlerinde , şaman halseli seferine başlamadan “Cacık kan” (Yayık kan) deniz tanrısı , kayra kan , Bay Ulgen ve kızları ve başka mifik mifleri yardıma çağırıyor.**17** Gamlar/Şamanlar ilkin çağlarda ok-yay`la ve sonralar onu davul`la değışib oyun ve reks keçirmeleri , onların görüşlerindeki değışilikle bağıdır. ilk çağlarda Gam/şaman ok`un , yay`ın yardımına sığınırđı. Sonra buraya daha bir tanrısal güç ve kuvve ile bağı anlaşıtı- felekin çarkının dövrünü , ya`ni yaşıyışın gedişini nizama ve düzene salanı , kainatda evezlenme ve değışikliyi yaradanı artırmışdı. Dövrünün fırlanmasını , çarkın ebediliyini- yaşırlılığını göze çarpdırmak için davul`dan – def`den yararlanmışlar. Demeli , davul felekin dövrünü , çarkının belgesi gibi düşünülürmüş. Görünür buna göre de Gaman / şaman , oyun keçirtdeğı davulun yüz kapuğuna bütün kainatı dahil etmişdir. Davulun üzerinde yeraltı , yerüstü dünya , güneş , dünya (heyat) ağacı ve başkalarını yerleştirilmiştir. **18**Yeri gelmişken şunu da artırmalıyam ki dünya ağacı türk soylu yakutlar mifolojiyasında “Ğan”/”Ğanı” adlanır ve 8 dalı var.**19** Yalnız Gam/şaman davullarında (yay-ok`la birge) deyil , onların oyun keçirttikleri geyimlerinin(kıyafetlerinin) küreklerine 10 tane yay ve ya ok tikermişler. **20** Yay-ok`un tanrısal güçlerle , mifik düşünce`yle bağılılığı gösteren başka bir eski tören ve oyunu hatırlayak. L.P.Putanov`un(Putapov) araştırmasına göre , Gam/Şamanlar oyunu (reksi) elece de, büyücüler (ara-sıra Gamlar büyücülük de edermişler) büyü- cadı törenlerini ok – yay`la keçirmişler. **21** “Sagalayev” yazır : sonralar Altaylılar def`le (daire`ile) de büyü ve cadı edermişler. **22** Cığatay – eski özbek büyücülerini de yay-ok`la büyü edermişler. **23** Güya önceden üz verecek ve olacak olay`ı haber verdiklerinden , onlara “Yayıcı” (yay+ ıcı) deyirmişler. **24** Eski türk soylu insan inanmışdır ki ok insanı kötü ruhdan koruyur. Çünkü güneş şerri , kötülüğü kovur , ok-güneşin şuası da güneşle bağı olduğundan bu mifik seciyye ve değıer ona da verilmiştir. Türk halkları Şor`lar **25**, Yakut`lar **26**, kızıl`lar **27** yeni doğulmuş körpeni kötü ruhlardan korumak için , başının üstüne ok-yay asarmışlar. Hakas`lar , Kaçın`lar parçadan(bezden) Umay Ana (Umay Ene) tiker ve yanına ok-yay koyarmışlar.**28** Koruyan Umay tanrıçasına ayit imiş. Sayan-Altay`larda ok-yay kadın tanrıçası`yle bağıdır. **29** Şu getirilen nedenlerden görünür ki , ok-yay başlıca olarak çocuklarla , kadınlarla ve çocukları koruyan Umay ilahesi`yle ilişkelidir.

Dua ve vird okumak sümerler zamanında da varyıymış. Dudu adlı katibin (Lagaş şehrinde iö 2350 de yaşıyırmiş) heykelciyi tapılıb ki dua ve vird okuma halindedir. Şu katib kendi heykelciyini “Ningirsu”ya , Lagaş şehrinin tanrısına sunmuşdur. Şu heykelcik , şimdilik Bağdad muzeyinde saklanıyor.**30**

Bir dört sütunlu tablet ki nisbeten salim kalıb ve İstanbulun eski şark muzeyinde saklanılır , Nippurdan tapılmış ki iö 1750 yılda yazılıb ve bu gil tabletde Ninisinne tanrıçasının tapınması hakkındadır. Ninisinne kutsal kanunların ya kutsal tedavi ve derman ve hastalıkların dermanının

hilket ve yaradılıştan öncenin sorumlusudur. Şu kanunları ENKİ bütün “mi”lerin sorumlusu , ona veribdir. O bu kanunları , oğlu Domuziye öyredir. Bu duanın metninde , hastalıkları şeytanlara , kara devlere nisbet verilir , bu bakımdan o hastalıkların dermanı ve tedavisi sehr, büyü ve cadı ile mümkündür. Edvard Şiyera bu metni kendi eserinde “sümer dinsel metnler”inde yayımlamıştır.³¹ Gilgemiş , Enkido ve yer-altı dünyası sümer efsanesi “Gilgemiş ve Hulupu ağacı” adı altında , Şikago üniversitesinin şarkşunaslık kurumunun “Asuriya araştırmalar jurnalı”nın 8-ci numarasında basınılanı. Şu manzume 27 satırlık önyazıyla başlıyor ki şu önyazının mövzusu , destanın asliyle hiç bir ilgisi ve alakası yoktur. Birinci 13 satır , sümerlerin dünya yaradılışı hakkında düşüncelerini açıklıyor ve kalan 14 satırı da “Enki” ve “Kur” arasında giden döyüş ve savaştan söz açıyor ve ondan sonra nağılın özü böyle başlanıyor : Bir zamanlar Fırat ırmağı kıyısına dikilmiş ve onun sularıyla beslenen bir “huluppu” ağacına (belki söğüt) Güney rüzgarı vahşice saldırdı ve ağaç Fıratın sularına gümüldü. Oradan geçmekte olan tanrıça İnanna ağacı alıp kenti Uruk’a getirdi ve onu kutsal bahçesine dikti. Ona binbir özenle baktı , çünkü ağaç büyüdüğü zaman kerestesinden kendisi için bir iskemle ve sedir yapmayı tasarlıyordu. Yıllar geçti . Ağaç olgunlaştı ve büyüdü. Ama İnanna ağacı kesmek istediğinde bunun hiç de kolay olmadığını anladı , çünkü ağacın dibine büyü nedir bilmeyen “çekicilikten nasibini almamış” yılan yuva yapmıştı , tepesine korkunç İmdugud kuşu yavrusunu koymuş , dallarına da vampir Lilith evini kurmuştu. Her zaman şen , güler yüzlü olan İnanna bunu görünce acı gözyaşlarını döktü... ³²

En eski devrlerden , moğlar ya maglar (türk din hadimlerini) büyü , cadı , sehir , ovsun ve tedavi’ye bağlanıblar ve ele şu sebebe göredir ki avropa dillerinde de “mog” ya “mag” adı da cadı , büyü , sehr ve ovsun anlamlarını daşıtır ve bundan da bu anlamlar da türlü-türlü luğet ve sözler çıkarılıbdı. Eski uygarlıklarda da , moğ ve mag adı sehr , ovsun ve büyüni hatırladarmış ve bunları büyü ve ovsun iyeleri biliyormuşlar. Yunan eski yazarı “Dino” (iö 350 – de yaşıyormuş) eski türk din ve inanclarından sayılan Zertüşt dininde de büyü ve ovsundan söz açılır ve Avesta kitabında “Yatu” sözü işlenibdir ki bu da büyü , sehr , ovsun demektir ve hemen bu kitapda “Yatu” adlı bir dev`den(demon) de ad aparılıb ki bu dev büyü ve ovsun ve sehrli şeraretlerin ve zararların kaynağı sayılır³³

Yeri gelmişken gerekidir bunu da kayd edek ki Zartüşt dininde ve Avesta`da gelen bu “Yatu”(büyü, sehr , ovsun) sözüde hemen eski türklerin işlettiği “Yede”, “Yet”, “Yat”, “Yad” sözünden alınma sözdür ki bu dinde ve Avesta`da kayd olunub. Kaşgarlı Mahmut , Divan`i luğat Türk`de , “Yet”/Yat/Yad taşı hakkında böyle yazır : Öncebilenler (şamanlar) ve kahinlerin, özel taşlarla yel , yağmur ve kar yağdırmaklarına “Yat” deyilir. Bu iş bunların arasında çok tanınmış ve belli bir işdir ve ben Yeğma`da onu gözümle gördüm ki bu taş`la bir üz vermiş yangını , söndürdüler. Böyle ki yay`da kar yağdı ve ulu tanrının buyuruğu ile benim gözümün karşısında ,odu söndürdü. ³⁴

Paris milli kütüphanesinde saklanılan “Türküstan şi’i nağılları toplumu” adlı elyazmasında böyle yazır : Eski zamanlar büyüni batil ve yararsız etmek için “Ermya” (Armya) duasını okuyormuşlar ve sonra üflermişler ³⁵

Reşideddin Fezlullah`ın Camioltevarihinden böyle aydın olur ki eski zamanlar büyü ve ovsundan döyüşler ve savaşlarda kullanılmış. Savaşlarda büyüden ve büyücülerden yararlanarken, düşman goşunu ve ordusu üzerine kara bulutlar , şiddetli yağmur yağdıran ve kar yağdıran bulutlar gönderiyormuşlar ve yayın kızmarında , kar yağdırıyorlardı ve düşman goşununu vahşete ve korkuya uğradırdılar ve vahşete düşmüş goşun kaçmağa üz koyurmuş ve aynı halde böyle büyüleri esersiz , olumsuz ve yararsız (batıl) etmek için , yene de büyüden ve büyücülerden yararlanarmışlar.36

Arap ve Mehmet Henife ve ağ dev`in öldürülmesi nağlında deyilir : Büyücü “Heşter han” güldü ve dedi çok kan alıb ki bizim savaşımıza gelib ve o zaman bir büyüye başladı. Az zaman geçmemişdi ki Mehrşah`ın ordusunun başı üste , kar yağmağa başladı ve hava çok şiddetli soyuk oldu. Öyle soğukluk oldu ki hayvanlar ve adamlar yarıcan ve yarım helaklığa yüz koydular. Mehrşah ve onun çevresindekiler bu halet`den çok çaşmış hayret`de kaldılar. Sonda ki anladılar bu bir büyü ve cadı`dı , Mehrşah kendisi ve ordusu birlikde “Ermya”(Armya) duasını okumağa başladılar ve o keslere ki bu duanı bilmiyordular , öğretdiler ve hamı birlikde bu duanı okudular ve sonra üflürmüşler ve sonuc buki , bir kadar zaman geçdikden sonra karın yağmağı bitdi ve güneş çıktı.37

Bir başka “ Barbar kalesi ve ateşetapan Zemher`in öldürülmesi” nağlında deyilir ki : Zemher anasını çağırıyor ve ona islam ordusunun yürüşe geçib gelmesini söylüyor. Ana diyor ki gam yeme oğlum , bu gice büyü ve sehr`le bu ordunu geri kaytararam ve çokunu helak ederim. Ana şunu deyib Zemher sevindi ve odun önünde secde edib şükürler kıldı. Gece oldu ve o koca kadın bir büyülü mecmeri od ile kaladı ve bir az kül ona sepeledi ve bir vird okuyub , üfledi ve sonra onu islam ordusuna sarı tulladı ve bu od gök yüzünü bürüdü ve bir bulut aşkar oldu . Bu bulut islam ordusuüzerine , yağmağa başladı ve çok hayret getirici soğukluk oldu. Öyle ki islam ordusu düşergahda heymeve çadırlardan başlarını dışarıya çıkara bilmedi ve o zaman Zemher 10,000 ordusu`yla islam ordusu üzerine yürüşe geçir... 38

Abureyhan Biruni “Elcemahir fi ma`rifet ul cevahir” de böyle yazır : “ Razi Hevass adlı kitabında deyibdir : Türklerin toprakında bir dağ artı var ki ordu ya hayvan sürüsü oradan geçen zaman , atların ve koyunların tırnaklarını yün-güzem`den yapılmış beze , keçeye tutarmışlar ve onları astaca ve ürkütmeden , sakit-sakit sürüb o keçitden keçidermişler ki onların tırnakları o dağ keçidinin taşlarına tokunmasın. Çünkü tokunarken kara bulut göğe yükselmiş ve gök yüzünü tutarmış ve o kara bulutdan bir yağmur yağmağa başlarmış ,öyle yağmur ki yağmuru dut , göğe çık. Her zaman isterseler , bu taşlar`la yağmur yağdırıyorlar. Böyle ki bir erkek kişi suya girib ve şu dağ artının taşlarından birisini ağzında tutub ve elini terpedermiş ve o zaman yağmur , yağmağa başlarmış. 39

M. Minevi , Celaleddin Mınkburni`nin “Seyreti” eserinin Farsca tercümesinin etek yazısında böyle yazır : bu (kar ve yağmur yağdırma) türk ve moğol tayfa ve halklarının inancları ve a`detlerindendir ki eski Fars ve Arap tarihi ve coğrafiya kitaplarında kayd olunub. Yakut`un “Moeccim ul beledan”ından , “Mecmel ul tevarih” ve Coveyni`nin “Tarih`i cahanguşa”sından

dutmuş ta “Metle ul sedeyn” , “Rozet ul sefa” , “Hebib ul seyr” ve hetta Fars sözlük ve edebi kitaplarında kayd olunub. Şu büyüçülük işi`yle özel taşdan kar ve yağmur yağdırmağa moğol dilinde “Cede”(türkçe cadı) ve türk dilinde “Yay” deyirmişler ve özel taş ki onu suda saklamışlar, “Cede taşı” ya türkçe “Yede taşı” ve bu büyü işini yapan kişiye moğolca “Cedeçi” ve türkçe “Yayçı”, ”Yedeçi” deyirmişler. 40

James Frizer “Golden Bough”(Altun buynuz) kitabında moğol büyüçülerin hava ve atmosferde yarattığı hava değişiklikleri özel büyü araçlarıyla ve cede taşını söğüd ağacı dalına bağlayarak suya koymakla ve ona büyü viridi ve ovsun okumakla , kar ve yağmur yağdırmaları hakkında çok geniş söz açıp ve bilgiler veribdir.41

Eski zamanlarda türk halkların maddi ve ma`nevi hayatında Gam-Şamanlar esas rol oynamışlar. Gam eski türk dilinde Şaman ,kahin, ruhani,hekim(tibb doktoru) , cadıçı ,büyücü , ovsuncu, fala bakan , taleh ve bahta bakana deyirmişler ve çok hallarda şamanlık ayin ve inancının papazları ve hekimlerine de deyirmişler. Şu türk gamlarının “Gaman” adlanan uslub ve usul`la hastaları tedavi ve ilac etmelerine “Gamlamış” deyilirmiş ve Gaman hastaları tedanvi etmek için vird ve dualardan , cadı ve büyülerden yararlanarmış ve aynı halda ot ve bitgi ecza ve dermanlarından da yararlanarmış . 42

Reşideddin Fezlullah`ın Cami ul Tevarih`inde yazılır : Toloy han buyurdu cedemii etsinler ki simiya ilminin bir növü sayılır. Bu büyüde özel bir taşı , suya koyub ve onu yıkalarsalar , yayın kızmarında da yel , soğukluk , yağmur , kar , külek ve boran olar. “Gengli” ya “kangli” birisi , ordunun içinde varıymış ki bu “cedemişi” yani böyle büyü işini çok iyi bilirdi. O Toloy hanın buyuruğuna göre , işe başladı. Toloy han emr etdi ki ordu adamlarının hepsi yağmurluk geyimlerini geysinler ve üç gece-gündüz at belinden inmediler ve Gengli (kangli) cedamiş (büyü) edirdi , öyle oldu ki moğolların arkasından yağmur , yağmağa başladı ve son günde kar`a döndü. Bu kar`a , külek , soğuk yel-duman ve boran da artırlandı ve Hitay ordusu yay`ın istisinde , bu soğukluk ve kar-boranı (ki kışın ortasında da görünmemişdi) görcek , hayretde ve mat kaldılar. Soğuk hava ve kar küleyn ve boranın şiddetinden hareket etmek mümkün değildi ve Hitay ordusu çaresizlikden çöliün ortasında dayanıp otak etdiler. Üç güne kadar terpenme ve yürümek mümkün olmadı ve dördüncü günde , hala kar yağıyordu. Toloy han çün gördü kendi ordusu tok ve dicelmişdir ve orduya ve atlara soğukdan , kar-borandan bir zarar de`meyip ve aynı halda Hitaylar soğuk havanın şiddetinden , koyun sürüs gibi başlarını bir-birinin kuyruğuna koyub ve kış havası geyimleri olmadık için soğukdan esirler ve silahları da donubdur , Toloy han orduya buyurdu “kurıga” vursunlar ve askerlerin hepsi keçeden yapılmış kepenekleri eğinlerine geysinler. Toloy han buyurdu ki savaş ve döyüş , ad-san, şeref hömetini zillet ve baş alçaklıktan korumanın zamanı geldi çatdı. Gerekdir mert gibi döyüşmek . Moğollar , aslanların maral ve geyik sürüsüne yürüşü gibi , Hitayların üzerine hücum apardılar ve Hitay ordusunun bir çokunu kırıp aradan apardılar ve bir sırası da dağılıb , dağlara üz koydular ve aradan kaçdılar ve dağlarda helak oldular.43

Bir başka nağılda deyilir : yolda aniden oktay kaan vefat etdi ve öyle söyliyolar ki kaan bir neçe gün önceden kefsiz ve halsiz olub hasta haldaiymiş. Toloy han onun başı üstüne gelib oturub ve “Gaman” (şaman) resm ve tprenleri üzre büyü ve ovsun okumuş ve kaanın hastalığı , derdi ve ağrısını bir krastadan yapılmış kasanın suyunda yuyub yıkamışdı. Toloy han kardeşine olan hedsiz ve ölçüsü mühabbetinden ve sevgisinden dolayı , o hemen kasanı eline alıb ve tanrıya yalvararak üz tutub dedi : Ey ebedi tanrım sen bilirsən ki Oktay kardeşimin bu ölümcül hali , eğer günah ve suçdan yanadırsa , ben ondan çok suç etmişem ve eğer iyiliyi ve yaxşı insan olduğu içindir ve bu için onu aparmak isteyirsən , ben ondan da iyi ve hayr severem , onu af et ve onun yerine beni apar ve öz huzurına çağır. Toloy han bu sözleri deyib ve o kasanın suyunu başçekib içdi. Oktay kaan hastalıktan kurtulub sağaldı ve bir neçe günden sonra Toloy han hastalanıb ve dünyasını değışdi. 44

Abdulkadir İnan “cede” hakkında yazır : Cede (cade , cadı) yağmur taşının adıdır . Cede taşı // Yede taşı ki özel ayin ve törenle suya koymakla , yağmur ve kar yağmağa sebep olurdu , eski türk halkların inanclarından sayılırmış. “Cede” sözü şimdi de türklerin dilinde “cadı” formunda işlenir ve Avesta dilinde de “Yatu” , büyücü ve ovsuncu anlamındadır. Eski türklerin dilinde “cedeçi” o kese deyilirmiş ki cadı, büyü , ovsun ayin ve törenlerini yerine yetirmiş ve bir sıra türk dillerinde “Cede” , “cadı” ve “yay” formuna çıkıb. Cede taşıyla yapılan ayin ve törenlere “cedamişi” deyilirmiş. 45 Eski yunan yazarı “Dino”nun büyü , sehr ve ovsun hakkında nazar ve bakışları , Max muller tarafından basılıb – yayılmış eserlerinin beşinci bölümünde , kayd olunub. Eski Yunan yazarı “Dino” , büyü , sehr ve ovsun törenlerinden söz açarken kayd edir ki “mog” ya “mag”lar , bir özel bitginin küçük ve nazik dallarından yararlanarak ve ona “Bersem” ya “Besom” deyerek , büyü ve büyücülük ve sehircilik işlerinde ve öngörü işlerinde bundan yararlanırmışlar.

Dino öz kitabının başka bir yerinde midya (Mad) büyücüler ve sehrbazları hakkında yazır ki , büyücüler ve sehirciler diske okşar bir ağaç ya kraste ile , öngörülük yaparmışlar ve önceden , gelecekte olunan ve baş veren hadiselerden ve olacıklardan haber verermişler. 46

Eski yunan yazarı “Strabo” da bu konudan yad edib ve yazır ki Moğlar ya Maglar , kutsal dualar ve büyü virdlerini okuyarken , “Bersem” adlanan özel bitgi dallarını elde tutub ve terpedermiler. 47

Eski yunanlıların bakışı açısından Moglar ya Maglar büyü ve astranomide işbilir sayılırmışlar. Moğ (Mog) sözü ingiliz dilinde “Magus” , ve onun cem formu “Magi”dır ve sehr , ovsun ve büyü sözüde ingiliz dilinde “Magic” , hemen bu “Magi” sözünden alınıb. 48

Azergoşasp ateşgahı (od mabedi ya tapınağı), Moğ ya Magların ateşgahı , Midyada (Mad ülkesinde) Urmu gölüniün güneyinde yerleşmiş ve taht-i Süleyman adlanır. Bu yakınlarda çoklu tılsım “Bullae” tapılıb ki onların tarihi 400 – 425 yıllara ayitdir. Bu “Bullae” tılsımların üzerinde bu söz yazılıb : “Goşasp” ateşgahının Moğpeti(Magu peti) . “Bullae” küçük meşin (gönden yapılmış) çantadır ki Rumiler tılsımı onun içine koyub ve boyundan asarmışlar . 49

Poliniyus eski yunan yazarı , yazır ki “Proconnesus” adası büyücüler ve sehirçilerin yurdu sayılmış ve dünyanın en büyük büyücüsü ve sehirçisi “Aristis” hakkında Yunan tarihçisi Herodot yazıyor 50 : Aristis kendi müridlerinin birisinin evinde olur . Mürid onun ölümünü bütün müridlerin hepsine i`lan ediyor ve bildiriyor. Bir neçe vakitdan sonra Aristis kendisini “Syzicus”da kendi yakılarına ve tanışlarına zahir edib gösteriyor. Yedi yıldan sonra “Proconnesus”da yeniden zühur edib aşkara çıkıyor ve bir şi`ir divanı “Arimaspi” adında yazıyor. Yeniden 350 yıldan sonra “Metapontus”da dirilmiş halde kendisini zühur etdirib gösteriyor ve Apollo ma`bedinin yanında bir tapınak dikib ve kendi heykelini (bustunu) orada koyub dikir. Bu adamın hakkında başka Yunan yazarı “Strabo” da rivayetler nakl edibdir 51 ve yazıyor ki bu adam dünyanın en büyük büyücüsü ve sehirçisi sayılır ve şiir divanının adı “Arimaspi- epos”dur ve ba`zi yazarların dediğine göre , bu adam Hommer`in hocası ve öğretmeni olub. Nihayet bu ki “Proconnesus” büyücülerin , sehirçilerin ve ovsuncuların yiğincak ve toplum yeri olmuştur. 52

Eski türklerde büyücülük , ovsun ve öngörülük , kök tutmuş dinsel inanları ve inanları kendi hayatını Davam ettirmekdeymiş ve ba`zi türk boy ve tayfalarının adı da(etnonimi) bu sıra inanlardan ve bu gibi peşelerle ilgili kaynaklanarak , etnonimleri yaratmıştır. O sıradan biz “Mağ”/”Mag” tayfasını ve “Ayrım” tayfasını da ad apara bilerik. “Ayrım”lar en eski türk tayfa ve boylardan birisi sayılır. Ayrım Azerbaycan kabile birleşmesi hakkında dürlü xalq söz açımları vardır , ama en kani edici ve akıla batan anlamı bu türk kabile ve tayfasının adı hakkında açıklamayı Azerbaycan mifologu ve tarihçisi “Mir Ali Seyyidov” kaleme alır ve yazıyor : Ayrım eski türk soy ve kabile birleşmesi etnosun adı “Ay” ve “Rim” sözlerinin birleşmesinden yaranıb. “Ay” türk sözü “tanrısal , tanrı , semavi, ilahi, mukaddes , gökden inme , kutsal “ anlamındadır . Adın ikinci bölümü ya`ni “Rim” ise , kazan , koybal, lebed, kırkız , altay , teleut , şor , sakay“ turk dillerinde “önceden haber veren” , “önceden hayrı-şerri bilen” , “peyğamberlik” demektir. “Rim” sözünden türk halklarında “Rimçi” ve “Rimçilik” sözleri de yaranıbdır. Hepsi “iyi haberi, gelen hoşbahtı , kötü haberi , gelen uğursuzluğu haber vermek , ozan , bakşı ve onların başçısı Dede Korkutu yada salır . Seyidov Ayrım söz-adını türk soylu Sak`lar ya Saka`larla bağlayır.53 Azerbaycanlı alimin verdiği izah ve anlamlardan başka şunu artırmalıyam ki “Ay” sözü ayni halde tipki Dede Korkut kitabı “konuşan” , “söyleyen” demektir.Dede Korkut kitabının girişinde okuyuruk “Korkut Ata Ayıtdı : “ burada “Ayıtdı” yani “söyledi , hüştarlık vermek , haber vermek” anlamındadır. Demek “Ay”ın türk dilinde (özellikle oğuz türkcesinde) bir anlamı da(Seyidofun dediklerinden başka) , söylemek ve haberdarlık etmektir.Ayrım sözü ve etnonimi eslinde türkce “irim” sözü`yle bir kökden ola biler ya`ni Ayrım , İrim sözünün başka fonetik varyantıdır , çünkü “İrim” sözünün anlamı da bu fikri ve ehtimalı güçlendirir , ve bizi sandığımıza sürekliyor. Şemseddin Sami “İrim” sözünün anlamında yazıyor : İrim = irmek`den . irme , vısul ( çatma , nail olmak , ulaşmak) – fal açma , tefe`ul , istikare (istihare) 54

Demek “Ayrım” türk tayfası , kendi tayfa ve etnosunun adını , öngörü ve önceden haber veren öz tayfa başçısı , tayfa büyükü ve ağ sakkallı , tayfa bakşı ve ozanının şerefine , “Ayrım” koyubdur .

çok güman , bu tayfanın başçı ve lideri , öngörü hissine malik birisiymiş ve önceden haber vereniymiş.. Tastiüs'un dediğine göre Armini halkı Frat ırmağı için at kurbanlık edermişler ve bu ırmağın dalğaları(lepeleri) ve köpüğü ile öngörülük edermişler. ⁵⁵Tarihçi “Agathenglus” , “Pelini” ve “Plotark”ın dediklerine göre Arminin`de en sevimli tanrı , tanrıça “Anahit”iymiş ve özel aylar ve günler , güneşe ve aya hesr olunmuştur. Gezenfon “Anabayis”da işare ediyor ki Arminiler güneşe , suya kurban kesermişler.<sup>56</sup> Tarihçi Agathenglus yazır ki güneş ve nur , ışık tanrısı Mithra(Misra)nın Armininin Bagayarnik`de tapınakı variymiş. ⁵⁷Şunu da artırmalıyam ki Ayırım adında “Ay” sözü eski türk dillerinde (yukarıda saydıklarımız anlamlardan başka) “konuşmak , demek , beyan etmek , söylemek , va`z etmek” anlamlarında da gelibdir.⁵⁸ “İrim /Irim/Irm” (Rim /Rım) , vird ve dua okumak , mızıldamakla boğunak ve iyi duyulmayan büyü sözleri olan “Arm” sözü “Ayrım” tayfası adının ünsüz seslersiz (saitsiz) yazılmış formasıdır. Çünkü eski çivi yazılarında bir çok arada gelen ünlü sesler (sözcükler) ve yumuşak “y” , “ğ” gibi sesler düşüb yazılmıyordu. Örneğin “Ayrım” adı yazılarken ,”A”dan sonra yumuşak “y” ve “r”dan sonraki “i” ünlü ses düşüb ve “Arm” formasına geçibdir. Ayırım---->Arm. Turuhansk yakutları mifolojiyasında “Ay”/”Ai” , yaradıcı , yaradan, tanrı anlamındadır.⁵⁹ Azerbaycanda özellikle İran azerbaycanında “Ayrımı” , “Ayrımlı” adlı türk tayfa indi de kendi hayatına devam ettirmektedir. Bu eski türk tayfası Kara denizin güney doğusunda yani Van gölüniün çevresinde yerleşirmiş. Ayırım türk tayfasının bu yerleştiği ve yurt salmış yerleri kendi etnos adlarıyla bağlı olarak , “Ayrımini” ve yumuşak “y” sesinin düşmesiyle “Arımini” ve sonda da kıssa (türk diline özel olan) “I” sesinin düşmesiyle ve aynı halde Asur , Aramey , Fars , Babil, Yunan , Armeni ,İbri , Rum ve başka hind-Avropalı dillerde olmadığı yüzünden , gil tabletlerde , taş ve kaya üzerinde çivi yazılarda , kitaplarda ve başka-başka kaynaklarda ve özellikle de “Orartu” taş ve kaya üstü çivi yazılarında , “ARMİNİ” formasını ve adını almış ve iye durur ve böylede tarihte tanınıb ve hala da tanınmaktadır. Bu türk “Ayrım” tayfa, ülkesinin adını arap coğrafiyaçıları ve gezginleri kendi eserlerinde “Ermeniye” gibi yazmışlar . Bu türk ülkesi “Ermeniye” ve ya orartular ve eski yunan yazarların dilice desek “Armini” , Ayırım türk tayfasının ülkesi demektir. Hit/Het , Manna , Midya(Mad) , ve Aşur imperiyaları zamanı , heyat süren bu ülke , din hadimleri ve din başçıları olan “Mag”ların esas kaynağı olub , yani maglar dediyimiz din adamları da “Ayrım” türk tayfasından çıkib bütün ülkelere yayılan dinçiler ve din hadimleri olmuş ola ve midya türkleri dövründe de bu din başcılığı rolunu türk dünyasında ve başka türk yurtlarında kendi üzerilerine götürmüş halk olamış olalar ve elece de bütün türk topraklarına yayıldıklarına göre , günü günden bu “ayırım”(Armini , ermeniye) ülkesi say bakımından azalarak başka yad halk onun toprakına girib , yerleşerek , o türk tayfa ve etnosun hem toprakına , ülkesine , hemde adına , uygarlığına yiyelenerek , tarihte bir nahak ve yalan iddiada bulunmakda olmuş olsun . Bu eski türk etnosu yani “Ayrım” etnosunun ülkesinin ve dövlетinin adı Orartu terefinden yenilenden sonra tarihte “Orartu” adıyla , sami dilli halkların dilinde “Araştua” ve İÖ 5- ci yüzyıllıkden sonra “Armini” , “Ermeniye” , “Ermenistan” adıyla tanınmaktadır.Ayırımların yenildikten önce yaşadıkları bölgenin merkezi ve kaynağı “Kapadokiye” olmuşdur. Bu ülkenin (Orartu)bir neçe adı olub ve iyi demiş olsak , çeşitli halklar terefinden verilmiş çeşitli adlar daşımış halk ve ülkedir . Ama bu ülkenin kendi halkı terefinden verilmiş adı “Biyaini” ya “Buyaini”ymiş. Bu

halkın kendi ülkesine verdiği ad “Biyaini” ya “Buyaini” yok , eslinde “Büyü- ini”ymiş ve eski Yunan, Rum, Asur,Fars,İbri,ve başka türk olmayan halkların “Ü” ünlü sesinin olmadığı için “Biyaini” ve “Buyaini” formasında kayd olunub.”Biyaini” ve “Buyaini” bir çok alimler ve tarih uzmanları ve araştırmacılar tarafından yorumlanıp ve bu ülke adını iki adlım “Urmiya” ve “Van” göllerinin bu ülkede yerleştiği için “sular ya su ülkesi” anlamında yorumlar , halbuki bu ülkenin adı “Ayrım” türk etnosunun yurdu olarak , anlamı “Büyü ülkesi” , “Büyü yurtu”dur. Önce yukarıda kayd etdiyim gibi , “Ayrım”lar ovsuncu , büyücü , tıbb hekimi , ruh hekimi (psikiyatr) , sehirci , muskacı ve aynı halde din hadimi ve türk halk din ve inanclarını koruyan adamlar olublar . Demek bu esaslarla “Ayrım”lar kendi ülkelerine “Büyü ini” (büyü , ovsun , sehr ve muska yurtu) adlandırmaları yersiz deyilimiş. Biz çok iyi biliriz ki şimdiki “Ermeni” adlandırdığımız halk , eslinde kendilerini “Ermeni” bilmiyorlar , saymıyorlar ve sanmıyorlar . Bu hind-avropa dilli ve soylu halk ,kendi aralarında , kendilerini “Hay” , “Hayk” ve kendi yurtlarını da “Haystan” adlandırıyor. Ermeni adlandırdığımız halk çok iyi biliyor ki anadoluda kara denizin güney doğusunda yerleşmiş eski Ermeniye / Armini/ Ermenistan/Orartu /Buyaini , türk halkların ülkesi olub ve bu türk ülkesi Ayrimini /Armini bölge ve vilayeti ezel günden eski “Ayrım” türk tayfasının yurtu olmuş ve kendileri sonralar avropa karasından (o zaman ne soy adı taşıyormuşlar hala belli değil) geze-geze gelib “Frigiya”yurduna ve oradan“Hayasa” vilayetine yani türk hit/het devleti topraklarına çatmış ve zaman-zaman bu türk yurdunda(Orartu devleti türk ülkesi Arminini almadan önce Armeni bölgesinde sığınıp , yerleşmiş , kök salmış ve sonra da Orartu şahları Ayrimini//Armini’ni alandan sonra bu Hayların bir çok kısmını Azerbaycanın Araz kuzey kıyılarına kölelik ve iş çekmek için sürgün edib yerleşdirir ve orartu zamanından beri şimdiki Ermenistan adlandırdığımız topraklarında bulunmaktadırlar. Yerli türkler şu sürgün olanlara (orartu’nun// buyaini devletinin armini//ayrimini vilayet ve bölgesinden geldikleri için) yanlış olarak soy adlarıyla yok , belkem gelib sığınıp-yerleştiği türk ülkenin adı yani “Armini” , “Ermeni” vermiş ve adlandırmış , aynı halde yerli türk halkı onların bu yeni yerleştikleri türk topraklarına da , türk vilayet ve ülkenin adını yani “Ermenistan” erazi adını verirler ve arazın kuzey kıyısında , şimdiki Haylar yaşayan yere “Ermenistan” dediler.Azerbaycan tarihçi G.Geybullayev yazır : indiki Ermenilerin (Hayların) ulu ecdadları olan Firigî’ler İÖ Balkan yarımadasından küçük Asya’ya geçib gelmişler. Firigilerin bir kısmı Asur kaynaklarında “Urume” ve Orartu kaynaklarında “Arm” vilayetinde(eslinde Armini gibidir lakin bu adın sonundaki “ini” Orartu dilinde yer adlarının sonlarına artırılan şekilçidir) yerleşmişler. Yazar sonra kayd edir : “Arm toponimi Balkan yarımadasından köçüb gelenlerin sözüdürmü , yoksa onlar Arm adlı olan ölkeye gelib oturmuşlar ?!, bu hala aydın deyil. 60 Görünür bizim kendi tarihçilerimiz Arm sözünü ne olduğunu ve ne ile bağlıdır , hala çöze bilmeyib ve açıklayanmayıblar ve bir sır ve tarih gizi gibi kalmaktadır.Böyle olunca başkaları bu gizli kalmış tarihi hakiketlerden iyice kendi hayrına göre yararlanıyorlar ve sonra da büyük hulyalara dalmış olurlar ve türke ayit tarihi gerçekler ve olaylar bir başkasının adıyla rakam yeyir ve sonda kendi gizli ve üstü açılmamış tarihimizin esiri ve giriftarı oluruk ve hiç yol bulamıyoruz ki şu düğünleri çöze bilek. Şu gizleri çöze bilmeyince, “Büyük Ermenistan” toprakları hulyasile yüz-yüze geliriz ve batı dünyası ve batı tarihçileri de

bu yersiz ve boş iddiaya destek duruyor. Ayrım /Ayırım-ını türk ülkesi ve türk halkı gizi açıklana kadar bizim üzerimize olan yürüşler ve baskılar sona ermiyecek ve devam edecek. Ayrım türk ülkesi ve halkı gizi çözülmegince doğu anadolu topraklarından başka , Azerbaycan topraklarına baskın, yürüş ve işkal olunma prosesleri devam edecek , çünkü “Büyük Ermenistan” haritesine göre (atlasında) Türkiyenin doğu kısmı ve Azerbaycan toprakları alınmalıdır. Bu soy-nesil adını ve aynı halda bu ülke adını biz türkler kendi elimizle onlara vermişiz ve şimdi de kendi alıştırdığımız odun içinde yakılıyoruz . Biz türkün uyuması ve ağır uykuya dalmasından, görün rakib ve bize karşı duranlar tarih adına neler söylüyorlar . Örneğin tarihçi G.Kapansyan yazır : “Arim” adını taşıyan Hind-Avropa köklü tayfa , balkan yarım adasından küçük Asya’ya , Hetlerin ülkesine , Hayasa adlı vilayete (şimdiki Erzincana) gelmiş, sonra ise İÖ , 6-7 ci yüzyıllarda , Ermeni yaylasına , daha sonra orartu ölkesine yayılmıştı⁶¹ demek aydın olur ki Ermeniler İÖ 6-7 yüzyıllarda ermeni yaylasında yaşıyormuşlar , esas söz burasındadır ki biz bu tarihçinin dediği Ermenileri Avrupa kökenli indiki ermeniler sayag yoksa türk dilli ve türk soylu Ayrım (Arm) tayfa ve halk sayak.?! En esas problem ve mövzu ARM ya Armini soy ve dil kimliğini açıklamak ve bu tarihi gizi çözmekdir. Bunun için türk tarihçilerin üzerine çok bir ağır yük düşür ve gerektir bu gizi çözmek lazımdır. Rus tarihçisi Diyakonov yazır : “Ermeni etnonimi “Arm” eyaletinin (ülkesinin) adındandır. ⁶²Bu ad Midyalılara , Farslara, onlardan da Araplara geçmiştir. Türk soylu Orartu şahları “Menua , Argışti , ikinci Sardur “ ARM eyaletini (ülkesini) işgal edib orartuya katmışlar. Birinci Argışti bu eyaletten 6600 döyüşçü , ikinci Sardur ise 10,000 nefer aileni Van gölü etrafı eraziye (yani orartu`ya) ve sonrada indiki Yerevan şehrinin yakınlığında tikdikleri İrpuni kalesine köçürmüşler. Azerbaycan erazisinde indiki Ermenista ilk Ermenilerin gelmesi de bu olaylar ve hadiselerle bağlıdır.<sup>63</sup> Hay`ların bu bölgelere gelmelerinden çok önceden , “Ermeni” türk sözü , bir türk adı gibi Orartu//Buyaini// Ayrımını türkleri terefinden kullanmakdaymış. Bu yerli türk halkı İÖ 7-8 yüzilliklerden bu Ermen ve Ayrımın adlarıyla tanıştıydılar ve kendi çocuklarına da bu gibi adları koyurmuşlar. Örneğin Orartu//Buyaini//Ayrımını şahı Rusa`nın atasının adı “Erimena”ymış. Oscar White Muscarella , Asur şahı Sargunun Orartu`ya harbi yürüşü hakkında yazdığı raporun önyazısında prof. Stephan Kroll kayd edir ki Sargunun Orartuya savaş yürüşü zamanı , Orartu şahı Rusa “Erimen”in oğlu ymuş . ⁶⁴

“Ayrım”lar türk dünyasının dinsel ve dini ahundları ve hadimleri , şamanları ve Moğlar gibi bütün türk ülkelerine ve topraklarına yayılmakda olmuşlar. Ayrımlar en eski zamanlardan , eski taş dövründen , ovsundan , muskacılıktan başlayarak son dövrlerin Zertüşt dininin Möğları //Magları olarak , Moğ ve Mag gibi eski dünyaya tanınmışlar ve get-gede asil hakiki “Ayrım” adı itib, batıb, gedib ve Mag formunu ve adını kazanıb taşımakda olub. “Ayrım” yani “önceden haber veren ” , “önce gören” demektir. Eski türk dilinde “büyü” ve “sehir” ve “ovsun”a “Arpağ” da deyermişler ki hemen türkçe “Ayrım/Arm/Arma” (türk etnonimi Ayrım /Arım /Arm ve aynı halda türk ülke adı Armini /Armeniiye/ Armanistan) sözleri`yle türk dillerinin ses değişim kanununu ve özelliklerini (B-M seslerinin değişilmesini göz önüne alarak) aynı sözdür , ya`ni eslinde Arpağ sözü hemen Arm/Armağ /arma sözüdür. Arbağ ----> (B ----> M) Armağ ----> Arma /Arm . Böyle olarak şu sonuca çatıyoruz ki eski tarihte özellikle Anadolu eski tarihinde

“Arbuni” ülke adı da hemen eski türk ülkesi olan Armini /Arm.uni / Armeniye/Arm.in.stan`dır. Arbuni -----> Armuni -----> Armini ----> Armeni -----> Armeniya . Şu yukarıdaki örneklerde Arm`la başlanan söz ve adlarının sonluğunda olan “ini” ve “uni” sonlukları , Orartuca yani orartu dilinde olan sonluklardır. Orartu iltisagi dilinde “ini” , “uni” sonluklar , yurt , ülke , vatan demektir. Arm.ini , Arm yurtu , büyü ve büyüler yurdu demektir. Türkçe “Arm” ve “Arpağ” sözleri`yle bağlı bizim Azerbaycanda ve Anadolu`da çoklu toponim , hidronim , oronim ve etnonimlerimiz var , o sıradan Arpa çayı , urmiya şehiri ve gölü , Armenistan ülkesi, Armutlu köyü ve sayire... Arpa çayının adı eslinde “Arbağ”iymiş : Arbağ ----> Arpağ ----> Arpa (= büyü/büyülü /büyülenmiş/büyü yurdundan gelen su ve ırmak) . Urmiya şehrinin adı , gölün adından götürülüp ve bu gölün adı eslinde “Armya” olub ve eski türk sözü “Arm” (= şehir , ovsun , cadı , büyü , muska) ve eski türk sözü olan “Ya” (= engin su , deniz , derya , göl)dan yaranıp ve anlamı “ büyü yurdunun göl`ü , büyü gölü , büyümlü göl”dir. Arm.ya----> Armiya ----> Ormiya ----> Urmiya . Şemseddin Sami Arpağ sözünün anlamında yazıyor : Arpağ = (kısalması “Arpa”) eski bütperest türk moğ ,kahin, Gam başçıların hastalara okudukları büyü , ovsun ya şehir.⁶⁵ Ş. Sami “Arpağcı” sözünün anlamında yazıyor : ovsuncu , sahir , büyücü , üfürükcü .⁶⁶ Eski tarihte türk yurtu ve ülkesi olan “Manna”da “Armaiti” adlı şehir ve vilayetden ad aparılıb . Aynı halde Arap kaynaklarında da her zaman olduğu gibi güney (İran) Azerbaycanında “Urmiya” ve “Urm” adlı iki toponimden ad aparılıb ki bunların her ikisi de şimdiki “Urmiya” şehir ve toponimin adı`yla bağlı ve ilişkidedir. Azerbaycan tarihçisi G.Geybullayev`e göre çok ehtimal şimdiki “Urmiya” şehrinin adı , “Urmeyate” toponimi adının kısalmasıdır(G.Geybullayev-Azerbaycan halkının teşekkülü tarihi). Eski türk dilinde “Arım” , “ irim” sözleri “fal” , “nişane” , “belge” , “ önce gören” , “önceden haber veren” , “ovsun” , “cadı” , “büyü” ve “şehir”dir. Geybullayev yazır ki şu “Armaiti” adın terkinde “Ata” sözü işlenibdir (Arm+Atey) ve çok ehtimal ki şimdiki “Urmiya” vilayeti ve şehiri “Moğ” /”Mag”ların yeri-yurtu ve ikametgahları olmuş`iymiş. Buna göredir ve tesadüfi deyil ki “Urmiya” şehiri “Zartüşt”ün doğulduğu yer sayılır. Kuzey Azerbaycanın Zagatala bölgesinde de “Armatıyan” adlı oronim (dağ) var ki çok ehtimal la mağ`lar ya moğ`lar la ilgilidir. Yani şu dağın adı “Arm” + ”Atey” +”An” (= büyücü ve sehirci papazların yeri ve meskeni) , Arm = büyü , şehir , ovsun , cadı , fal , taleh , baht ve ikbal , öngörülük , önceden haber vermek ,muskacı , büyü ve muska ile tedavi etmek ve bu gibi anlamlar . “Atey” /Atay = Ata , Dede , Ağ sakkal , papaz , kahin , Moğ , Mag ,Şaman , Gaman , molla , Hoca , Katolikus , pap , papa ve bu gibi anlamlar . “An” bir ehtimala göre “cə`m” , çokluk elameti ve belgesi sonluk olmuş ola ve başka ehtimala göre eski türkce ve Orartu`ca “in” ve “ini” (= yurt , mesken , yuva , yaşayış yeri) toponimlere özel sonluk ve şekilçi olmuş ola . Burada yeri gelmişken bunu da artırmalıyam ki “Ermya”/”Armya” peygamberin adı da çok ehtimal olunur ki “Arm” /Armya / Urmya toponimleri ya büyü , ovsun sözleri ve adları`yla bağlı olmuş ola ve bu peygamberin adı onun türk soyundan ve Ayırım /Arım/Arm ya Mağ tayfasından olmuş ola.

“Ayırım” türklere tarihde , eski ana ve doğma yurtlarının kuru adı , Armini/Armeniye/Ermenistan/Ermeniye ve avropa soylu Hay halkının yanlış olarak kendisiyle daşıdığı “Ermeni” soy adı gibi kalmaktadır. “Ayırım” türklere esil , hakiki ve doğru erazisi

şimdiki Erzincan ta ki kapadokiye bölgesi erazisinden tutmuş kara denizin güney doğu kıyılarına kadar uzanıp gediymiş. Araz ırmağının kuzeyinde yerleşen Armeniya ya Ermenistan ülke adı , tarih bakımından ve tarih ilmi açısından , asil , hakiki ülke ve etnos adı deyil. Bu Azerbaycan topraklarının Ermenistan adı taşıması buna göredir ki Orartu dövlətinin Ayrımini/Ermenistan türk erazisinde yerleşmiş “HAY”ların, arazın kuzey bölgesine sürgün olub yerleşmeleri yüzünden, yerli türk halkları onları Ermenistandan geldikleri için , onları Ermeni adlandırdılar ve Ermeni türk adını hakiketi düşünmeden onlara takma ad gibi takdılar ve zaman süresinde bu takma ad nahak ve yersiz olarak Hay halkının üstünde kaldı ve onlar da yeni yerleşmiş yurtlarına da Ermenistan adını verdiler , yoksa asıl hakiki Ayrım türklerinin yurdu ve ülkesi Ermeniyeye/Armini/Ermenistan, Anadolu da Van gölü ve Urmiya gölü çevresinde yerleşmiş bir türk ülkesiymiş. Muska ya tılsım bir doğal ya geyr-i doğal maddeden düzelmiş şey ya araçtır ki onda koruyucu büyüü kuvveler ve hoş taleh ve ikbalı cezb etme ve şeytani , kara devler ve güçleri def etmektedir. Muskalar insanın kendisiyle taşınır ve ya bir yerde ki onun büyü te`sirleri ora lazımdır , bağlanır ya tikilir. Böyle inanılırdı ki bu muskalar gücünü , kuvvesini iyi köklü ve iyi niyetli büyülerden doğa ile ilişkilerde , dini törenlerde ve ... alıbdır. Böyle nazere çarpır ki sümer ve Akad dillerinde “muska” için bir termin ya söz yokiymiş , halbuki bir sıra muska ve tılsım ayid eşyalar (şeyler) , o sıradan möhürler (nişanlar) işledilirdi. Çokrak o şeyler ki büyü ve tılsım rolları varıymış , kabir ve mezarlarda tapılıpıdır. Yeni Asur dövrünün şahları demir ve metal tılsımlarla donatılmış boyun bağları , boyunlarına asarmışlar. Ele bu dövrüde kadın , çocuk doğan zamanı “Pazuzu” adlı tanrının metal ya taşdan kayırılmış başını kendi boynuna asarmış ki çocuğunu “Lamaştu” tanrıçasından korusun. “Lamaştu”nu halk bir kadın ve diş dev tanınıyordular ve şeytani devlerin başında dururdu. Bu tanrıça , “An” tanrısının kızı sayılır ve bu tanrıça Şeytan melekini kendi istekleri ve amacı için terbiye edibdir. “Lamaştu”nun asil kurbanları yeni doğulmuş körpeler ya karındaki çocuklardır. Uşağın salınması , sıkt olunması ve ana karnında ölmesi ve yeni doğulmuş körpelerin ölmesi bu tanrıçaya bağlıdı. Lamaştu hamile kadının evine girib ve çalışır ki kadının karnındaki çocuğu öldürmek için , yedi defa kadının karnına el sürsün ve yahud çocuğu tayasinden oğurlar. Buna karşı olarak hamile kadın “Pazuzu” tanrının bürüşden düzelmiş başını bir muska ve tılsım gibi boynundan asar. Döş(göğüş) sancakları peşkeş ve hediye etmekte , Lamaştunu aldadıb ve kovmak içindir. Lamaştu tabletleri metal ya taşdandır ki onun şekk ve şüphesini tesvire çekirdiler ki bu da onun büyüü koruma niyeti ve kasdını göstermektedir. Lamaştu`nu tabletlerde bir erkek kişi gibi yatağında bir hastalık taşıyıcısı gibi görürük. Lamaştu böyle tasvire çekilir : Baş aslan başı , eşşek dişlerle , çılpak göğüşlerle , çok tüklü ten ile , kan`la lekelenmiş ve kana bulaşmış ellerile , uzun parmaklar ve uzun dörnaklarla ve ayakları kuş caynak (imdugud) gibi dir. Bir köpek tulası ve bir donuz onun göğüşünden süd emir ve iki elinde de yılan tutub saklayır.⁶⁷ ... Bunlar büyük ölçüde tanrıların tufan çıkarıp , insanlığı yok etme kararıyla ilgili olmalı. Bazı tanrıların bu acımasız karardan hoşlanmadıklarını ve üzüntü duyduklarını görürüz. Sonra da kitabı mukaddes`teki Nuh`un karşılığı olan Ziusudra`yla tanışırız , dindar , tanrı korkusu olan , düşler ve büyüü sözler yoluyla bildiren tanrısal vahiyleri hep gözetten bir kral olarak betimlenmiştir...

⁶⁸ Babil uygarlığı dövründe adedlerin de muskada özel yeri ve rolları olmuştur. Adedlerin de

muskada özel anlamları olub , örneğin 3 adedi her zaman büyüde önemli nazere alınıb, çünkü Babillerin dünya görüşlerinde , dünya 3 kat'a bölünmüştür : gök , yer ve yeraltı dünya. Büyüde 4adedin de özel yeri varıymış . Eski sümerler çok ehtimal ki yer'i dört bucak bilirmişler ki 4 köşesi variymiş ve bu 4 köşe , 4 rüzgarın esdiyi yönleri gösterir: Güney , kuzey , doğu ve batı . Ama adedlerin içinde eski mezopatomiya , en önemli aded 7 iymiş ve 7 burc'la (7 yıldızla ya 7 bacılarla) beraberimiş. Büyüler , tılsımlar gerekdir 7 defa tekrarlanardılar 7 dev ya kötülük devleri kovub ve 7 tanrını çağırmış olardılar. Büyü ve ovsun törenleri de 7 defa gerek tekrarlanaydı ve 7 tılsım ve büyü ve ya muska , boyundan asılmalıymış.⁶⁹ Burada yeri gelmişken lazım görünür adedler hakkında deyile ki türk mifoloji ve mitolojisinde bir sıra adedlerin de büyü , büyücülük tılsımler aleminde , özel yer tutmuşlar ki bu büyü ve büyücülük adedlerin başında duran , 7 adedinden ad apararak. Yeti(7) adedi türk mifoloji ve mitolojisinde her zaman kendisini türlü-türlü mifik efsaneler ve nağullar ve astronomiya obrazlarının biyografiyalarında ve türlü-türlü tanrılar ve tanrıçaların esrarengiz hayatlarında iştirak edib ve kendisini göstermekdedir. Bunu da artırmalıyam ki , yeti(7) adedin adı da bu gerçeği açıklamaktadır ve bu adedin anlamı da büyü ve tılsımdır. Bu adedin adı eslinde “Yede”(yède)dir. Şunu da biliriz ki “Yede”/Yadı/Yatı , eski türk dilinde , büyü ve cadı , tılsım demektir ve bu adedin mifik ve mifoloji özelliklerine göre , onun adını türk halkları “Yadı” ve “yede” sözünden alarak , yedi , yeddi , yeti , yetti koyulupdur. Başka özel adedlerden büyülerde 8 , 50 , 60 , 3600 , 36000 adedlerini ad saymak olar . Gah da her bir adede bir tanrının adını vermiş aded yazarken , tanrının adını yazarmışlar. Örneğin 20 =“Şemeş” , 30= “Sin” , 40= “Ea” ve 50= “Enlil”iymiş. ⁷⁰

Burada kayd etmeliyim ki “Nusku” ya “Nuska”nı açıkcasına ve tam cür'etle , büyü , ovsun,sehir tanrısı gibi adlandıra bileriz. Sehir , büyü ve ovsunun en önemli tanrısı hemen bu Nusku ya Nuska tanrısıdır. Nusku ya Nuska , eski türk dillerinde “N” ve “M” herflerinin bir-birine çevirilmesi kanunu nazara alarak hemen”Musku” ya “Muska”dır. Ve indiki işlenen “Muska” sözü ve anlamı da , hemen tanrı Nusku ya Nuska'nın adından alınmadır : Nusku--->Nuska--->(n--->m) Muska . Demek indiki işlettiğimiz “Muska” sözü eski sümer türklarının tanrısı sayılan Nusku ya Nuska tanrısının adından alınmadır. Nuska ya Muska eski terk sözü sayılarak “yazı” , “mektub” , “bitik” , “ tanrılar ve kara , kötülük tanrılar ve devler , büyüler ve ya büyüülü sözler siyahısı ve listesi” anlamında demektir. Elece de sami soylu halklar , o sıradan Akadlar , Babiller , Asuriler , Amuriler , Arameyler ve indiki Arapların ulu ecdadları , bu eski türk –sümer sözünü ters okuyarak ve ters yazarak , onu “kamus” formasına çıkardıb , işledibler. Bu proses eslinde böyle olubdur : Nus.ğa--->Nus.ga--->Nus.ka--->(n--->m) Mus.ka---->Ka.mus . İndiki işlenen Kamus/Gamus sözü de , sami soyluların ters ve esine yazdıkları Muska sözünden alınma sözdür ve her ikisi de eslinde aynı anlamı taşımaktadır. Muska eski zamanlar , tanrılar ve kötülük tanrıları , kara kuvveler ve devler(demons) toplantısı siyahısı ve listesiymiş ve şimdi de “kamus” dediğimiz de luğetler , sözlük ve sözcükler siyahısı , listesi ve toplanmıştır. Eski mezopotamiyada sümerlerden tutmuş ta Asur ve yeni Babil dövrüne kadar , Nusku ya Nuska tanrısı sevilib , tapınılırdı. Nusku ya Nuska tanrı , Enlil tanrının oğlu ve hem vaziri(kaim makamı) sayılmış. O bir sümer manzumesinde , Enul ve Ninul'un oğlu gibi tanındılır. Nusku ya

Nuska kaim makamlık ve bakanlık makamında başka , od ve ıııkla ilgili bir tanrı gibi de vazife daşıyırırır. Gahdan od tanrısı Gibil de onun oğlu sayılır. Nusku ya Nuska tanrının büyü ovsunlarında özel yeri vardı ve o sıra tanrılardan sayılır ki sehirciler ve sehirleri yandırmakda , ondan imdad teleb olunur. Yeni Asur uygarlığı dövründe , Nusku ya Nuska , o sıra tanrılardan sayılırırır ki hepsi birlikde “Herran”da (Suriyanın kuzey batı’sında) tapınılırırır. Bu tanrı Herran`da “Sin” tanrının oğlu sayılırırır. Bu tanrının adı eski sami soylu Arameylerin yazılarında “NSK” gibi yazılırırır. Nusku ya Nuska tanrının belgesi ve simgesi piye yandıran ırırak ya lampadır ki KAS türklerinin dövründen ta yeni Babil dövrüne kadar , Mezopotamiya ince sanatında kuduru taşlar üzerinde kendisini göstermekdedir. Piye ırırığı bir tanrısal belge gibi kas türklerin dövründen ta yeni Babil dövrüne kadar , muska tanrısının belgesi gibi kuduru taşların üzerinde hekk olunub.⁷¹

İlkin büyüçüler , ilk müzisienler ve ilk rekkaşlar (dansozlar,oyuncular):

Eski taş dövründe , insan artık raks ve musikiye el tapırırırır ve mağaradaki taş dövrü resmlerinden tam belli ve aydın olur ki o dövrün insanı (Şamanlar/Gamanlar) büyü işlerini , musigi ve reks`ile yerine yetirirırırır. En eski dövrlerden , şamanlar büyü etme zamanı ve büyü törenlerinde musigi aletleri yani Davul , zurna,saz(neý, bülül, flut) ve zing(çahg) , ırıralmırırır. Demek reks`sız(dans`sız) , oynusuz ve musigisiz , büyü ve ovsun törenleri yapılmazırırır. Bununla demek olar “Büyü” ilk musiginin ve ilk reksin (dansın) yaranmasına sebep olur. Büyü`nun te`sir etmesine , musigi ve reks esas kuvve ve neden sayılırırırır. Bununla böyle ırırır ki melodi ve ırırğı`ya ki orta doğuda “musigi” ve Avropada “musik” deyilir , elece de bu “Muska”nın adı`yla bağlıdır ve eski zamanlar muska büyü`nün ayrılmaz bir hissesi olduğuna göre de ritmik ve harmoniyalı ırırğıya da “Musiki” ,”Musika” , “Muzika” deyilibdir. F. Jiran Fransalı mitoloj “Asur ve Babil Mitleri” adlı eserinde böyle yazır : “ belelikle zenn etmek olar ki bu gurup resmler ki hiç birisi real hakikete ve gerçeğe yakın değil , tekce bir mitolojiya sahnesini göstermek için , resm olunublar ve eski taş dövrünün “orfeos” sayağının bir kısmıdır ki reks(=oyun) ve musigi`yle mit ve mifik hayvanları büyü ve ovsun edir.” ⁷²

En eski zamanlardan yani yeni taş dövründen beri , büyüçüler , büyü ve ovsun törenlerini yerine yetirerek , büyü ve ovsun virdlerini(sözlerini) ırırğı`yla mızıldayarak (ağızda mızıldamakla) yapıyormırırır. - Jack. Duchesne Guillemine yazıyor: Moğlar boğunak sesle okuyurlar ve böyle okumak , yüce sesle okuyan başkaları için, çok hayret doğurucu sayılırırırır.<sup>73</sup> Prontiyus , zoroastrey Susurri`den ve Epoliyus , Magicum Susurramen`den hayretle söz açıyolar.⁷⁴ Arapların hayretleri şaşırmaları onlardan da az değiliydi ve böyle dua ve vird okumanı “Zemzem” ya “Zemzeme” adlandırırırırırır. “Wikander” bu konuda araşırtmalar aparırırır.⁷⁵ Widengren moğlardan söz açarken yazıyor ki Moğlar ülkenin her bölgesinden kendi ustad ve bilginlerinin başına toplanarmırırır ve bu Moğ büyüklerinden “anlamsız ve kanılmayan dudakaltı mızıldamağı” öyrenirmırırır ve bu Mođbilginler ve Moğ uzmanlarla “kor/hor” (grup) halda “vird”(dua) okuyarak , tişlerini vahşı donuz gibi bir-birine sürtürler ve tişleri böyle sürterken , yol gedib , yürüyürler ki bu da “Avaradarvırırleri” bize yansıtırırır.⁷⁶ Elece de muska sözü de türk dilinde , büyüçüler , ovsuncular ve sonra şamanların mızıldamalarıyla ilgili

adlanıb. Onlar büyü ve ovsun ederken ve büyü törenlerini yaparken , büyü sözlerini çalgı müşayietile mızıldarmışlar(zümzüme edermişler) ve büyü sözlerini kimse duymasın ve ondan baş çıkartmasın diye , ve aynı halda kara kuvveler ve güçler onu duymasın ve ibtal etmesin diye , büyü sözlerini açık , aşkara okumayıb , ancak ağızlarında mızıltı`yle ifa edermişler. Bunun için yaptığı büyü ve cadı`nı “mızıltı”dan alarak , “Mızğa” , “Mızga” , “Muzga” , “Musga” , “Muska” demiş ve aynı halda bu işde ve bu törende çalınan çalgı`ya da “Mızıg” , “Mızık” , “Muzik” , “Musig” , “Musigi” demişler. Demek bu sözlerin hepsinin kökü “Muska”ya dayanır ve ondan alınıb ya törenmiştir. “Mızık” ya “Muzik” , büyü ve ovsun olsun ve ya çalgı ve okumak olsun , hepsi insanın sağlamlığını , iyiliyini ve keyfinin saalamak içindir. Keyfininin neş`elendirisi içindir. Sağlam , hasta olmayan insan , ov`da başarı kazanmış insan , iyi ve bol ov`lar ovlamış türk insanın keyfi saz ve neş`eli olur. Demek büyü , ovsun , çalgı , çalgı`yla büyüciünün (Şaman ya Gaman`ın) göğe atlanıb düşmesi , reks ve dans etmesi , el-ele verib yallı gitmeleri , insanın keyfinin pozğunluğunu , hastalığını , kederini , uğursuzluğunu ve başarısızlığını sağaltmak içindir. Demek türk söyli (oğuz soylu)halklarının kamusunda “Mızık” / “Mızıg” , keyf ve neş`e anlamında kendisine yer açıyor. Bununla oğuz-türk halkı “Mızıg” sözünden “Mezgun” sözünü musigi çalgı aletlerine (instrumentleri için) yaratıyor yani “keyf ve neş`e getiren şey ve araç “ ve şu aleti ve aracı kullanana ve çalana da “Mezgunçu” deyirmişler. “Mezgun” türk sözü (çalgı aleti) sami soylu Arap halkının diline keçerek , şu sözün ikinci bölümü “gun”un yerine “Mar” sözünü koyarak , onu “Mızmar” formuna salmış ve hemen anlamda işlenmekdedir. Şemseddin Sami “Mızmar” sözünün anlamında yazıyor : Arapcadır ve anlamı “musigi aleti”dir : duduk , koval , nay , davul 77. Bununla “Mızag” sözü türk kamusunda yer tutub , işlenmekde olur. Sonralar sami soylu halklar şu sözü türk halkının binler söz gibi , alarak ve “g” sesini “C”ya çevirerek , onu “Mızac” formasına çıkarıyor ve kendi dili kamusunda yerleşdiriyor. “Mızac” sözü kamuslarda şimdilik Arap bir sözü gibi tanınıyor ve anlamı da “huy , tabiet” gibi işleniyor. Şemseddin Sami “Kamus-i Türki”de Mızac sözünün anlamında yazıyor : Mızac Arapcedir ve insan bedeninde ixlatın bir nisbet üzre karışmasından tapılan hal ve iste`dad-i tabii`ye deyilir. “Mızac” sağlık , bedenın sehet ve illet(neden) nükte-yi nazarından bulunduğu hal : Mızac-i a`liniz nasıldı ?78. Sonra yazılır : Namızac = keyfsiz , hasta .79 Ş.Sami “Mızacsız” sözünün anlamında yazıyor : Kefsiz , hasta 80. Eski türk büyüçüler , ovsuncular ve gam-şaman`lar büyü ve ovsun işleri yaparken hastanı tedavi etmek için ve keyfini , neş`esini yeniden sağlamak için büyülenmiş , ovsunlanmış ve vird okunmuş dermanlar ve içkililer , hastaya yedidilir ve içtirilirmiş ki o hasta sağalsın ve bu dermanlara ve yedidilen ve içtirilenlere (“Mız , Mızıg , Mızık sözünden alınıb törenmiş) “Mızvere , Müzvere ya Mızvara “ deyirmişler. Şimdi de iran Azerbaycanında türk halkının arasında , yaşlı veyaşlanmış kişiler arasında bu söz işlenmekdedir. Demek eski türk halkı derman ve dava ya eczaya “Müzvere”sözünü işledirmişler.

İLKİN BÜYÜCÜLER : İLK TİYATROKULAR ,İLK TELGEKLER , İLK CAMBAZLAR VE İLK BALMASKACILAR

Büyücüler ve ovsuncular (Şamanlar ve Gamanlar) büyü ve ovsun törenlerini yaparken , özellikle ov ve ovçuluk büyüleri yaparken , kafalarına ve yüzlerine “Maska” , özellikle ovlanan hayvanların mükavvasını ve maskasını takarmışlar ki o hayvanların ruhları ve tanrıları ürküüp kaçmasın ve ya küsdürülmesin ve incimesinler. Bundan böyle sonuc çıkarılır ki “Maska” sözü de türk sözü olmuş ve “Mızg/Mızığ/Mızık/ Mısıık/Mask ve Maska`dan alınıb. Büyücü , ovsuncu ve ya Şamanlar/Gamanlar maskanı yüze ve kafaya geçirirken , muzik ve çalgı çalarak göğe atlanıb – düşermişler ve bu hareketlere genel olarak “Masgara” , “Maskara” deyirmişler. Şimdi bu söz tamaskur ve güliünc ve değersizlik anlamını türk halk arasında daşıymaktadır ve birisi güliünc , güldürücü ve ölçü-biçsiz iş iöerirken , ona hitaben deyilir : Maskara iş yapıyor , Maskara veriyor. Yani halkı kendisine güldürüyor. Arap dilinde işlenen “Muskır” (= sarhoş eden , sarhoşluk veren , neş`e edici içki , keyf verüin , keflendiren içki de hemen “mızığ” , “mısıık” ya “musk” türk sözünden alınmış bir sözdür. Kuşkusuz ,büyücüler ve şamanlar yeri gelende ruhi , pesiki hastaları derman ve tedavi ederken bu içkiden hastaya içdiriyormuşlar ve onu sarhoş ederken kendi büyülerine başlarmışlar. Onlar yeri gelerken büyülerde ve büyü işlerini yaparken , güzel kokulardan ve gül özünden ya maral miskinden de kullanırmışlar ki iyi ve hayırlı ruhları ve kuvvelerikendilerine ve hastanı tedavi etmek için çağırınsınlar ve onları büyü çizgisi ve herim dairesinin içerisine çeksınler. Buna göre ele “Misk” sözü de hemen “Mızg” /Mısıık/Musk sözlerinden alınma ve ilgilidir.

Yazar : Ferhat Cavadi (Abdullah Oğlu) / İran-Azerbaycan-Urmiya / 2014 Fevral ayı

Kaynakça :

- 1- Brandon , Samuel George Fredrick – Religion in ancient history studies in ideas , men and events – Tr.By : Sudabe Fezaili – Dinler ve Meslekler İnstitutu Yayınları – Kum 2012 , P.27-29*
- 2- Brandon , Samuel George Fredrick – Gösterilen kaynak , p.33-34*
- 3- Mircea , Eliade – Shamanism : Archaic Techniques Of Ecstasy – Tr.By : M.K. Mohajeri – Baskı 3 – Dinler Yayımı – Tehran 2013 , p.168*
- 4- J.G.Frazer – Golden Bough - 1890*
- 5- Brandon , Samuel George Fredrick – Gösterilen kaynak , p.32-34*
- 6- F.Guirand – the Myths of Assyria and Babylonia – New Larousse Encyclopedia of World Mythology- Tr.By: A.Esmailpur- Ferkre Ruz publication- Tehran 1995 , p.23-24*
- 7- F.Guirand – Gösterilen kaynak – p.25*

- 8- *Mircea , Eliade - Gösterilen kaynak – p.30*
- 9- *Mircea , Eliade - Gösterilen kaynak – p.41*
- 10- *Şemseddin Sami , Kamus-I Türki , 4-cü Basım , Kapı yayınları , İstanbul 2004 , p.318*
- 11- *Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.318*
- 12- *Jeremy Black and Anthony Green – illustrations By Tessa Rickards, Gods, Demons and symbols of Ancient Mesopotamia (An Illustrated Dictionary) – Translated by peyman Matin , p.206-211*
- 13- *Chevalier , Jean / Gheerbrant , Alain- Dictionnaire des Symboles : mythes , reves, coutumes... — Tr.By : Sudabe Fezaili – Ceyhun Yayınevi – Tehran 2009 , p.254-255*
- 14- *L.P.Putapov – Altaylıların Şamanlığında Ok ve Yay – Sovet Etnografiya Jurnalı – Mosko 1934 –p.73*
- 15- *Mir ALİ Seyyidov , Azerbaycan halkının soy kökünü düşünürken , Tr.By Rehim Şavanlı , Ahter yayınevi , Tebriz 2006 , p.612*
- 16- *Mir ALİ Seyyidov – Gösterilen kaynak – p.612*
- 17- *Mircea , Eliade - Gösterilen kaynak – p.160*
- 18- *Mir ALİ Seyyidov – Gösterilen kaynak – p.613*
- 19- *Mircea , Eliade - Gösterilen kaynak – p.135*
- 20- *A.Anukin – Altaylarda Şamançılık –MAE – Cilt IV – Bölme II –p.41*
- 21- *L.P.Putapov- Gösterilen kaynak – p.74*
- 22- *A.M.Sakalayev – Mifolojiya ve Altay İnamları – Novısibersk 1984 – p.24*
- 23- *V.V.Radlov , Türk Halkların Lüğət Tecrübesi , cilt III, 1905*
- 24- *V.V.Radlov , Gösterilen kaynak*
- 25- *Şecerey-I Terakeme (Türkmençe) , M-L , 1957 , P.27*
- 26- *N.A.Aleksiyev , Siberiya Türk Dilli Halklarının İlkın Din Formaları Biçimleri*
- 27- *N.A.Aleksiyev , Gösterilen kaynak , p.145-146*
- 28- *L.P.Putapov- Şorların Tarixi Barede Mekaleler . M-L , 1936 , P.58*
- 29- *L.P.Putapov - Gösterilen kaynak*
- 30- *Kramer , Samuel Nouh – Tarih Sümer`de Başlar – Çeviren : Hamide Koyukan – Kabalcı Yayınevi – İkinci Basım – 2002 İstanbul –p.222*
- 31- *Kramer , Samuel Nouh - Gösterilen kaynak – P.241*
- 32- *Kramer , Samuel Nouh - Gösterilen kaynak – P.242*
- 33- *Diogenes Laertius , Cilt II , P.90 : Proem. I ,80*
- 34- *Mahmud Kaşgarlı , Divan-i Luğat ul türk , Tehran 1997 , p.994*
- 35- *Reşideddin Fezlullah , Cami-ul Tevarih , Alburz Yayınevi – Tehran 1994 - Cedamişi hakkında açıklama , p.2159*
- 36- *Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.2159*
- 37- *Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.2159*

- 38- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.2159
- 39- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.2159
- 40- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.2162
- 41- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.2162 / James Frizer , Gösterilen kaynak , cilt I , P.244
- 42- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.2379
- 43- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.641-642
- 44- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.643-644
- 45- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , p.2128 : A.İnan , Şamanizm , D1 – 286 ` C: see .hist. , Mackenzie : Pahlavi Dictionary
- 46- Haşım Rezi , Moğların Törenleri /İran Dinleri Hakkında Araştırma , Sokhen Yayınevi , Tehran 2004 , p.188-189
- 47- Strabo / XV.P.722
- 48- Jack. Duchesne Guillemin , Eski İran din'i , Fekr-i Ruz Yayınevi , Tr. By Röya Müneccim , Tehran 1996 ,p.206
- 49- Jack. Duchesne Guillemin , Gösterilen kaynak , p.129
- 50- Herodot , 15 , IV
- 51- Strabo , XXII , P.589
- 52- Haşım Rezi , Gösterilen kaynak , p.287-288
- 53- Mir ALİ Seyyidov – Gösterilen kaynak – p.47-48
- 54- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.240
- 55- Jack. Duchesne Guillemin , Gösterilen kaynak , p.288 : Ananikian , Armenia , ERE .I 794
- 56- Jack. Duchesne Guillemin , Gösterilen kaynak , p.287
- 57- Jack. Duchesne Guillemin , Gösterilen kaynak , p.287 : Markwart , Wehrot .u.Arang , Leiden , 1938 , p.186
- 58- Reşideddin Fezlullah , Gösterilen kaynak , cilt III , (Ayğag sözünün izahı) p.2309
- 59- Mircea , Eliade - Gösterilen kaynak – p.134
- 60- Giyaseddin Geybullayev , Eski Türkler ve Ermenistan , Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı , Baku 1992 ,p.29
- 61- G.A.Kapansiyan , Xayasa(Hayasa) – Kolibel Armiyan Erevan , 1948 , p.163
- 62- Diyakonov , Predstoriya Armyanskogo Naroda , Erevan, p.235
- 63- Giyaseddin Geybullayev , Gösterilen kaynak , p.29
- 64- Oscar White Muscarella , The Elghth Campaign of Sargon II , Tr.By : Samad Elliyoun , Ahter Yayınevi , Tebriz 2011 , p.27 : Stephan Kroll , Translated Collected Papers With An Introduction
- 65- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.28
- 66- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.28
- 67- Jeremy Black and Anthony Green , Gösterilen kaynak ,
- 68- Kramer , Samuel Nouh - Gösterilen kaynak – P.190

- 69- *Jeremy Black and Anthony Green , Gösterilen kaynak , p. 239-240*
- 70- *Jeremy Black and Anthony Green , Gösterilen kaynak , p.240*
- 71- *Jeremy Black and Anthony Green , Gösterilen kaynak ,p.241*
- 72- *F.Guirand – Gösterilen kaynak – p.23*
- 73- *Jack. Duchesne Guillemin , Gösterilen kaynak , p.359 : Bidez Cumont , Mages Hellenises , II , P.285*
- 74- *Jack. Duchesne Guillemin , Gösterilen kaynak , p.359*
- 75- *Jack. Duchesne Guillemin , Gösterilen kaynak , p.359 : Feuer Priester , p.29*
- 76- *Jack. Duchesne Guillemin , Gösterilen kaynak , p.359*
- 77- *Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.1331*
- 78- *Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.1329-1330*
- 79- *Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.1330*
- 80- *Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.1330*